

РИЗИКИ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА ТА ЇХ ХЕДЖУВАННЯ

THE RISKS OF AGRICULTURAL PRODUCTION AND THEIR HEDGING

У статті розглядаються підходи до аналізу ризиків сільськогосподарського виробництва та їх хеджування з метою зниження негативних наслідків цих ризиків. Виявлено основні особливості, джерела та види ризиків сільськогосподарських виробників, визначено методи управління ними. Охарактеризовано стратегії управління ризиками сільськогосподарського виробництва. Показано, що сільгоспвиробники стикаються з різними типами ризиків, які стосуються різних аспектів їх діяльності, виявлено та охарактеризовано основні з таких ризиків: ризики виробництва, ринкові ризики, фінансові ризики, екологічні та правові ризики, ризики управління людськими ресурсами. Автор аналізує поширені інструментами хеджування ризиків та пропонує їх застосування для аграріїв. Зроблено висновок, що хеджування валютних ризиків набуває особливого значення для підприємств-експортерів сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: сільськогосподарське виробництво, ризики, види, управління ризиками, хеджування, похідні фінансові інструменти.

В статье рассматриваются подходы к анализу рисков сельскохозяйственного производства и их хеджирования с целью снижения негативных последствий этих рисков. Выявлены основные особенности, источники и виды рисков сельскохозяйственных производителей, определены методы управления ими. Охарактеризована стратегия управления рисками сельскохозяйственного производства. Показано, что сельхозпроизводители сталкиваются с разными типами рисков, которые касаются

разных аспектов их деятельности, выявлены и охарактеризованы основные такие риски: риски производства, рыночные риски, финансовые риски, экологические и правовые риски, риски управления человеческими ресурсами. Автор анализирует распространенные инструментами хеджирования рисков и предлагает их применение для аграриев. Сделан вывод, что хеджирование валютных рисков приобретает особое значение для предприятий-экспортеров сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: сельскохозяйственное производство, риски, виды, управленческие риски, хеджирование, производные финансовые инструменты.

This article considers approaches to the analysis of risks of agricultural production and their hedging in order to reduce the negative consequences of these risks. The main features, sources and types of risks of agricultural producers are identified, methods of their management are determined. Risk management strategies for agricultural production are described. It is shown that farmers face different types of risks related to different aspects of their activities, was identified and characterized on the basis of the following risks: production risks, market risks, financial risks, environmental and legal risks, human resource management risks. The author analyzes the common risk hedging tools and suggests their application to farmers. It is concluded that hedging of currency risks acquires special significance for enterprises-exporters of agricultural products.

Key words: agricultural production, risks, types, risk management, hedging, derivatives.

УДК 368.5

Захарова О.Л.

заступник фінансового директора
Дочірнє підприємство з іноземною
інвестицією «Сангрант Плюс»

Постановка проблеми. Сільське господарство відіграє велику і багатогранну роль в економіці, як кожної конкретної країни, так і світу в цілому. Це обумовлене тим, що сільське господарство не лише є прямим і непрямим джерелом більшості харчових продуктів, воно також сприяє інтенсивному використанню природних ресурсів. Сільськогосподарська діяльність може сама по собі бути джерелом ризику для виробників, і водночас, може створювати соціальні ризики для населення загалом.

З позиції сільськогосподарських виробників, існує два основних джерела ризиків: по-перше – це природно-виробничі ризики; по-друге – ринкові ризики, обумовлені попитом і пропозицією. Отже, від якості управління ризиками значною мірою залежить не лише благополуччя сільгоспвиробників, але й всього населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання управління ризиками розглядали у своїх роботах такі автори, як: Р. Брейлі, О. Елдер, Дж. Крістофер, Дж. Маршалл, М. Страйт, Дж. Трейнор, Дж. Фіннерті та інші.

Постановка завдання. Мета даної статті полягає в аналізі ризиків сільськогосподарського виробництва та їх хеджування з метою зниження негативних наслідків цих ризиків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ризик завжди пов'язаний з наявністю об'єктивно вимірюваної ймовірності виникнення несприятливої події, яка може бути будь-чим, що приводить до зниження рівня об'єкта нижче стандартного рівня.

В житті аграрії стикаються з різними типами ризиків, які стосуються різних аспектів життя, розглянемо основні з них.

Ризики виробництва: основними джерелами виробничого ризику для сільгосппідприємств є несприятливі кліматичні умови, включаючи посуху, заморозки, надмірний дощ та шкідників. З ризиками виробництва також пов'язані стан та наявність обладнання для сільгоспвиробництва: для підготовки землі, зрошення, обробітку, збирання врожаю, післязбиральної обробки та транспортування.

Ринкові ризики: до джерел ринкових ризиків належать: ризик зниження цін через збільшення

пропозиції або зміни пропозиції; втрата доступу до ринку через переїзд або закриття переробного заводу; неможливість конкурувати на ринку через невеликі розміри виробника та великі розміри покупця.

Фінансові ризики: до джерел фінансового ризику належать: цінові ризики; інфляція; зміни процентних та валютних курсів.

Екологічні та правові ризики: джерела правового ризику включають деліктну відповідальність, яка підлягає цивільно-правовому регулюванню. Правовий ризик пов'язаний також з екологічною відповідальністю та структурними аспектами бізнесу.

Ризики управління людськими ресурсами: до джерел ризику людських ресурсів належать три основні – звільнення, смерть або втрата працездатності основного власника, менеджера або працівника. Соди також входять ризики, пов'язані з неналежною комунікацією та практикою управління людьми.

Вартість ризику – це величина зменшеної якості об'єкта та величина зменшення ризику. Її можна оцінити з двох точок зору: після фактичного зменшення якості об'єкта внаслідок несприятливого впливу дії ризику та попередня оцінка, яку можна здійснити до того, як ризик дійсно виникне, при цьому, можна краще врахувати негативні наслідки ризику та прийняти заходи, які б їх зменшували.

Зменшити ризик – означає інвестувати ресурси задля зміни середовища, в якому здійснюється діяльність, з метою зниження вірогідності виникнення загального ризику. Наприклад, заходи з іригації, можна розглядати як інвестицію, спрямовану на зменшення ризику посухи. Найвища форма зниження ризику – це уникнення ризику або повне нівелювання несприятливих наслідків ризику. Таку форму можна отримати, наприклад, повністю перемістивши діяльність сільгоспвиробника в інше місце.

Для вимірювання вартості ризику до того, як трапиться негативна подія, можна використати декілька процедур. Один із способів – вимірювання додаткової вартості ресурсів, які використовуються для підтримки поточного споживання, а не майбутнього виробництва [5].

Інший механізм полягає в оцінці результатів методів, які використовуються для уникнення або зменшення ризиків. Так, застосування диверсифікації різних видів діяльності як засобу зниження ризику спричиняє значні витрати. В основному витрати диверсифікації включають втрату переваг від спеціалізації, особливо в економії масштабу; витрати на незворотність та дезінвестицію, особливо важливі, коли сільгоспвиробники змушені використовувати свої активи та ресурси для необоротних інвестицій і втрачають можливість інвестувати в інші види діяльності.

Щоб мати можливість визначити відповідну стратегію боротьби з ризиком, важливо спочатку виявити джерело ризику, оскільки найкращі дії – це завжди намагання усунути ризик у його джерела; по-друге, визначити характеристики ризикованої події, оскільки з різними подіями можна впоратися, використовуючи різні інструменти.

Говорячи про сільське господарство, з точки зору агровиробників існує два основні джерела ризику:

– перше – це кліматичні та інші природні умови, в основному через вплив на врожайність, наприклад атмосферні події, стихійні лиха та шкідники. Частина такого виду ризику можна було б нівелювати за рахунок технологічного прогресу та інвестицій.

– друге – ринок і зовнішній попит та пропозиція. Завдяки впливу на ціни, як вкладені як в сільське господарство, так і в його продукцію, затребувану споживачами, часто падіння цін на результати сільськогосподарського виробництва та зростання цін на вхідні продукти, створюють ризики.

Ринковий ризик часто має відношення до відносин даної країни з рештою країн світу, особливо це стосується експортерів сільськогосподарської продукції. Чим більш відкрита до зовнішньої торгівлі країна, тим важливішим є це джерело ризику. Якщо країна закрита до міжнародної торгівлі, то чи не єдиними ризиками є ті, які пов'язані із природними подіями. У цьому випадку, зміна пропозиції аграрного обладнання та попит на продукцію сільського господарства, обумовлюється внутрішніми умовами. Те, що може розглядатися як потенційний ринковий ризик для виробника (наприклад, нижча ціна, отримана за виробництво сільгоспвиробників), незмінно означає перевагу для споживачів або для суспільного бюджету. Це дозволяє в централізованій плановій економіці повністю захистити аграріїв від ринкового ризику, передаючи його безпосередньо споживачам (через більш високі та змінні ціни) або до державного бюджету, а потім до платників податків (через змінні збитки, які потім можуть бути нівельовані за допомогою податкових надходжень) [4, с. 116-118].

Відкриття країни для зовнішньої торгівлі створює ситуацію, коли можуть виникнути ринкові ризики, пов'язані з пропозицією імпортних товарів або з попитом на експортовану сільськогосподарську продукцію. У цій ситуації бенефіціарії вищих цін на імпорт або нижчих цін на експортну продукцію в основному знаходяться за межами країни. Таким чином, немає жодного способу впливу на них, з метою зобов'язання цих бенефіціаріїв допомагати вітчизняним виробникам згладжувати споживання, коли це потрібно. Крім того, частина внутрішнього економічного ризику може бути перенесена на них за допомогою міжнародних фінансових ринків.

Однак просто відзначити можливу наявність негативного аспекту зовнішньої торгівлі було б не вірним. Слід зазначити, що участь у міжнародній торгівлі, якщо ця діяльність організована належним чином, надає кращі можливості, які можна використовувати завдяки існуючим порівняльним перевагам. Зазвичай це тягне за собою переваги, які значно перевищують вартість додаткового економічного ризику через коливання світових цін.

Найважча ситуація для аграріїв може скластись у ринковому сільському господарстві транзитивної країни з неповністю розвиненою економікою, відкритою до зовнішньої торгівлі. У такому випадку, експортні ціни, на які можуть бути орієнтовані сільгоспвиробники, мінливі і не завжди залежні від виробництва. В цих умовах аграрії нестимуть як виробничий, так і ринковий ризик.

Стратегії управління ризиками сільськогосподарського виробництва можуть включати один або комбінацію інструментів зменшення ризику чи передачу ризику відповідно до типу події [3].

Що стосується рідкісних і незначних подій, які практично не можна передбачити або рівень ризикованості яких украй малий, ми не можемо нічого зробити, перш ніж ризик відбудеться, наприклад, епідемія грипу, невеликі автомобільні аварії та незначне коливання цін. У даному випадку практично неможливо (коли виникають рідкісні ризики) і майже не потрібно (у разі виникнення незначних ризиків) зменшили їх наслідки.

Наявність більш сильніших і більш частих ризикових подій, вимагає здійснення процедур упередження негативних наслідків ризиків, таких, як вакцинація сільгосптварин, заощадження та взаємне страхування. Для системних, частих та значних ризикових подій, таких як посуха або дефіцит води, кращим способом є уникнути ризику повністю шляхом налагодження водопостачання в такій зоні. Ефективне управління рідкісною, але значущою подією полягає в передачі частини ризику людям, які краще підходять для боротьби з ним.

Сьогодні розроблено досить багато спеціальних інструментів управління ризиками, як нової особливості економічної діяльності, з метою компенсування негативних наслідків ризиків.

Вважаємо, що для сільгоспвиробників, найефективнішим методом є диверсифікація, яка уявляє собою поєднання різних видів діяльності. Диверсифікація завжди використовувалася аграріями, правда здебільшого для вирішення приватних завдань, а не зниження негативного впливу ризиків. Чи не диною значною проблемою диверсифікації є відмова від спеціалізації, особливо коли наявна економія масштабу.

Ще одним механізмом управління ризиками є передача ризику стороннім особам. Основним механізмом передачі ризику виступає страхування.

Однак, не в усіх випадках страхування, принаймні у традиційному вигляді, може бути використане, наприклад в умовах цінових ризиків, які є систематичними за визначенням. На щастя, були розроблені інші механізми для хеджування таких цінових ризиків. На фінансовому ринку найпоширенішими інструментами хеджування є: форвардні та ф'ючерсні контракти, опціони та інші похідні інструменти [7]. Форвардний контракт для майбутньої доставки – це зобов'язання продати («коротка» позиція) або придбати («довга» позиція) задану кількість товару на певну майбутню дату, за визначеною на момент укладання контракту ціною. Контракт є обов'язковим, оскільки по закінченню терміну його дії, відбувається обов'язкова передача товару між сторонами.

Ф'ючерсний контракт – це договір між двома сторонами щодо обміну активами чи послугами у визначений час у майбутньому за ціною, узгодженою на момент укладення договору. У більшості торгуваних ф'ючерсних контрактів одна сторона погоджується поставити товар чи цінні папери на визначений час у майбутньому, у відповідь на згоду другої сторони сплатити узгоджену ціну на доставку. Перший є продавцем ф'ючерсного контракту, а другий – покупцем.

Опціон – це договір, який надає власникові право (але не зобов'язання) придбати (опція «дзвінок») або продати (опція «поставити») фінансовий актив (як правило, конкретний ф'ючерсний контракт на сільськогосподарську продукцію) в конкретний момент у майбутньому на конкретному рівні цін («страйкова» ціна). Таким чином можна уникнути цінових ризиків за умови взаємної вигоди обох партнерів.

Ф'ючерсні, форвардні та опціонні контракти розглядаються як похідні контракти, оскільки вони отримують свою вартість від базового активу. Однак є певні ключові відмінності у функціонуванні цих контрактів. У кожному ф'ючерсному договорі є дві сторони – продавець договору, який погоджується поставити актив у визначений час у майбутньому, та покупець контракту, який погоджується сплатити фіксовану ціну та прийняти доставку активу.

Хоча покупець або продавець може використовувати покупку або продаж для хеджування інших позицій у тому ж активі, зміни цін в активі після укладення ф'ючерсного контракту забезпечують вигоди одній стороні за рахунок іншої. Якщо ціна базового активу зростає після укладення угоди, покупець отримує прибуток за рахунок продавця. Якщо ціна активу падає, продавець отримує прибуток за рахунок покупця. Хоча ф'ючерсні та форвардні контракти схожі за своїми кінцевими результатами, форвардний контракт не вимагає, щоб сторони контракту розійшлися до закінчення терміну дії контракту.

І форвардне, і ф'ючерсне хеджування зазвичай передбачає невдачу (тобто сторону, яка неправильно визначила напрямки ціни), який виплачує переможцю різницю між ціною контракту та фактичною ціною. У ф'ючерсному контракті різниці встановлюються для кожного періоду, при цьому рахунок переможця зараховується за різницею, тоді як рахунок невдахи зменшується. Цей процес називається маркуванням на ринку. Хоча чистий розрахунок однаковий за двома підходами, терміни розрахунків різні, і це може призвести до різних цін на два типи договорів.

Хоча різниця між ф'ючерсним та форвардним контрактом може бути незначною, різниця між цими контрактами та опціонними контрактами значно більша. В опціонному договорі покупець не зобов'язаний виконувати свою сторону угоди, яка полягає в тому, щоб придбати актив за узгодженою ціною страйку у випадку опціону виклику та продати актив за ціною страйку у випадку опціону пут. Отже, покупець опціону буде використовувати опціон лише в тому випадку, якщо це відповідає його інтересам, тобто якщо ціна активу перевищує страйкову ціну в опціоні виклику і навпаки в пут-опціоні. Покупець опціону, звичайно, оплачує цю пільгу наперед. У ф'ючерсному контракті і покупець, і продавець зобов'язані виконати свої умови угоди.

При створенні фінансових деривативів, вказуються засоби, основи та ставка оплати. Оплата може здійснюватися у валюті, цінних паперах, сільськогосподарських продуктах, таких як пшениця або свинина тощо. Сума платежу може бути пов'язана до зміни процентних ставок, фондових індексів або іноземної валюти.

Деривативи також можуть включати залучення коштів, причому значні відсотки залучених грошей будуть позичені. Таким чином, використання коштів впливає на збільшення (сприятливе або несприятливе) впливу на загальні платіжні зобов'язання сторін похідного інструменту.

Похідні інструменти – це засоби, які змінюють ризик. Спочатку вони використовувались для зменшення впливу таких факторів, як погода, курси валют, процентні ставки або фондові індекси. Наприклад, якщо українська компанія очікує оплати за експорт соняшникової олії у британських фунтах стерлінгів, вона може укласти деривативний контракт з іншою стороною, щоб знизити ризик того, що обмінний курс даної валюти до долара США буде несприятливим на момент отримання рахунку і його оплати. Згідно з умовами похідного інструменту, інша сторона зобов'язана сплатити компанії-експортеру сільськогосподарської продукції суму за обмінним курсом, діяв на момент укладання договору. Використовуючи похідний фінансовий інструмент, сільськогосподарське підприємство переклало ризик руху валютного курсу на іншу сторону.

Власне, роль фінансових інструментів як засобу передачі ризиків стає все більш важливою у всьому світі. Навіть фінансову експозицію ризиків, які вважалися незабезпеченими, наприклад катастрофічних ризиків, тепер починають захищати, використовуючи додаткові фінансові інструменти.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, сільське господарство грає багатогранну роль в економіці. Крім того, що сільське господарство є прямим і непрямим джерелом більшості харчових продуктів, воно сприяє інтенсивному використанню природних ресурсів. Таким чином, сільськогосподарська діяльність може стати джерелом ризиків не лише для аграріїв, що впливає на рівень їх життя, а також і джерелом соціальних ризиків для населення в цілому.

Сільське господарство – фінансово ризиковане заняття. Щодня сільгоспвиробники стикаються з постійною зміною можливих цін, врожайності та інших результатів діяльності, які впливають на фінансову віддачу та загальний добробут. Наслідки рішень чи подій часто не відомі з певністю до тих пір, поки ці рішення чи події відбудуться, тому результати можуть бути кращими чи гіршими, ніж очікувалося.

В економіці, де планується виробництво та встановлюються ціни (немає ринкового ризику), сільгоспвиробники нестимуть весь тягар природного ризику і повністю несуть виробничий ризик, пов'язаний з кліматичними умовами. Найкращим рішенням тут може бути диверсифікація сільськогосподарських культур, а також використання нових удосконалених видів та сучасних технологій для зменшення тягаря кліматичних ризиків.

У ринковій економіці, коли ціни залишаються вільними, а сільгоспвиробники змушені пристосовуватися до умов зміни попиту та пропозиції, частина виробничого ризику переходить від виробника до споживача до явища так званого «природного хеджування».

Деякі ризики характерні лише для сільського господарства, наприклад ризик негоди, що значно знижує врожайність протягом даного року. Інші ризики, такі як цінові або інституційні ризики, хоч часто є загальними для всіх підприємств, відображають додаткову економічну проблему для сільгоспвиробника.

Для тих ризиків, які сильно змінюються і не залежать від природних умов (такі як ціновий ризик), велику роль може відігравати ринкові фінансові інструменти, такі, як ф'ючерсні та форвардні контракти, опціони та ін. Хеджування може приймати різні форми. Часом такий інструмент використовується агровиробниками для передачі майбутніх цін на врожай, що вирощується, вони називаються форвардними договорами. Умови контракту залежать від сторін, але, як правило,

вони встановлюють ціну (або містять умови для встановлення ціни на більш пізню дату) і передбачають доставку товару заданої якості (або класу) протягом визначеного періоду часу.

Хеджування валютних ризиків набуває особливого значення для підприємств-експортерів сільськогосподарської продукції. Експортні ризики припускають наявність невизначеності, яка виникає в умовах коливання валютного курсу та інших аспектів зовнішньоекономічної діяльності, що може привести до значних збитків. Дана проблема може бути розв'язана за допомогою хеджування різними похідними фінансовими інструментами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Буренин А.Н. Фьючерсные, форвардные и опционные рынки. М.: Тривола, 1995. 240 с.
2. Галанов В.А. Производные инструменты срочного рынка: фьючерсы, опционы, свопы. М.: Финансы и статистика, 2002. 464 с.
3. Масіна Л.О. Інструменти підвищення ефективності управління ризиками сільськогосподарських підприємств. Вісник Одеського національного університету. Одеса, 2017. Т. 22, вип. 4 (57). С. 84-87.
4. Печко В.С. Фактори формування ризику підприємницької діяльності при виробництві сільськогосподарської продукції. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва : зб. наук. пр. Харків, 2016. № 2 (13), т. 1. С. 113-119.
5. Baquet, Alan, Ruth Hambleton and Doug Jose. Understanding Agricultural Risks: Production, Marketing, Financial, Legal, and Human Resources. U.S. Dept. Agr., Risk Management Agency, December 1997.
6. Hardaker J. Brian. (2000). Some Issues in Dealing with Risk in Agriculture. University of New England, Armidale. 19 p.
7. Huirne, RBM, Meuwissen M, Hardacker JR and Anderson JR. (2000). Risk and risk management in agriculture: an overview and empirical results. International Journal of Risk Assessment and Management 1: 125-136.